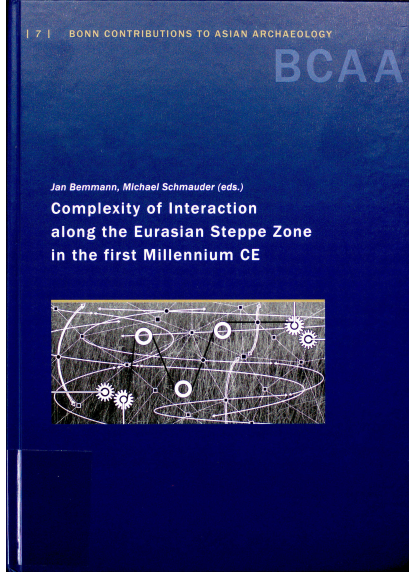

Jan Bemann/Michael Schmauder, **Complexity of Interaction along the Eurasian Steppe Zone in the first Millennium CE.** Bonn Contributions to Asian Archaeology, Volume 7 (Bonn 2015). ISBN 978-3-936490-14-7, 708 sayfa, 176 figür, 12 tablo (renkli basım)

Mutlu KAHRAMAN*

Bonn Üniversitesi Arkeoloji Bölümü'nün, 2002 yılında ilk sayısını yayınladığı *Bonn Contributions To Asian Archaeology* adlı serinin son ayağı olan 7. sayısı, Prof. Dr. Jan Bemann ve Prof. Dr. Michael Schmauder editörlüğünde 2015 yılında basıldı. Eser temel olarak 2012 yılında Almanya'nın Bonn şehrinde organize edilmiş olan *The Complexity of Interaction along the Eurasian Steppe Zone in the First Millennium AD. Empires, Cities, Nomads and Farmers* başlıklı uluslararası konferansa ait bildirileri içermektedir. Kitap, Avrasya bozkır tarihi ve arkeolojisi çalışmalarında önemli başarılar imza atmış otoritelerin yazdığı 21 İngilizce makale içermektedir. 4 ana bölümden oluşan

eserin birinci bölümü *Nomadic Empires-Modes of Analysis* adını taşımaktadır.

I. Nikolai N. Kradin'in kaleme aldığı "Nomadic Empires in Inner Asia" başlıklı eserin ilk bölümünde müellif ekonomik, kültürel, yaşam şekli ve sosyal-politik organizasyon bakımından, bozkırın yerleşik şehir hayatından ne denli farklı olduğunu gözler önüne sererek fikrini ünlü misyoner gezgin Rubrucklu William'ın Tatarları ziyaretinden sonra söylediği şu sözlerle desteklemektedir: "I really felt as if I was entering some other world". Kradin çalışmasının sonraki paragraflarında, önce Lattimore'un (Lattimore 1940) ileri sürdüğü, sonrasında Khazanov (Khazanov 1984) ve Barfield'in (Barfield 1989) desteklediği "dışa bağımlılık (dependency)" teorisine yer vermektedir. Buna göre, hem devlet organizasyonu kurma hem de ekonomik gereksinimlerini karşılama bakımından göçebeler, yerleşik toplumlara, bilhassa Çin'e bağımlı durumdadır. İkinci bölümde, beslenmeden barınmaya değin geniş bir yelpazede bozkır iklimi ve buna bağlı olarak gelişen hayvancılık ekonomisinin detayları ele alınmaktadır. Makalenin üçüncü ana başlığı altında ise göçebelerin politik ve devlet yapıları irdelenerek, önceleri Barfi-

* Doktora Öğrencisi, University of Szeged, Medieval Studies, mutlukahraman35@hotmail.com.

eld'in öne sürdüğü, Çin hanedanlıkları ile göçebe imparatorlukların eşzamanlılık (synchrony) içinde olduğu görüşü savunulmaktadır. Son olarak da göçebe devletlerin politik organizasyonunda kağanların rolüne değinildikten sonra, taht mücadeleleri sonucunda ortaya çıkan siyasi istikrarsızlıkların nedenleri analiz edilmiştir.

II. Nicola Di Cosmo, "China-Steppe Relations in Historical Perspective" adlı makalesinde ilk olarak üç ana problemi ele almaktadır. Bunlar sırasıyla: Çin Seddinin iki ucundaki farklı yaşam tarzları ve buna mukabil gelişen politik yapıların değerlendirildiği Dichotomies; Çin ile hayli yakın bir ilişkiye sahip olduğu düşünülen, belli periyodlar ve hanedan yahut kağan etrafında şekillenen bozkır devletlerinin siyasi yapılarının incelendiği Cyclicity; ve nihayet bir başka problem olarak adlandırılabilir İskitlerden Moğollara değin bozkır devlet geleneği mukayesenin yapıldığı bölüm Analogy'dir. Di Cosmo, her bozkır toplumunun diğerlerinden ayıracak farklı karakterlere sahip olduğunu ve bu yüzden bir sonraki bozkır devlete devredilen bir devlet geleneğinin mevcut olmadığı kanaatini taşımaktadır. Çalışmasının devamında, bir önceki makalede Kradin'in değindiği konulara farklı açılardan yaklaşmış ve onun yanı sıra Lattimore, Khazanov, Barfield'in savunduğu Çin'e bağımlılık, döngüsellik gibi meseleleri kıyasıya eleştirerek, iddia edilen aksine bozkır devletlerinin Çin'e bağlı olarak değil, göçebe boyların birbirleriyle mücadele etmesinden güçlenip doğduğunu ileri sürmüştür.

III. Üçüncü makale J. Daniel Rogers'ın "Empire Dynamics and Inner Asia" ismini taşıyan çalışmasıdır. Müellif, tarihte Orta Asya konar-göçer toplumlarının sosyo-ekonomik yapısını inceleyerek, çekirdek ailenin geçim kaynakları ve mallarının (temel olarak hayvanlar) niteliği üzerinde durmuştur. Ardından, bu coğrafyada kurulmuş olan devletlerin (Xiongnu'dan, 17.-18. yy. Çungarlara kadar) siyasi yapıları ele alınmıştır. Ona göre, etrafı duvarlarla çevrili şehirler ve garnizonlar inşa etmeleri bakımından, Uygur ve Kitan-Liao (Mançurya) devletleri diğer konar-göçer devletlerden farklılıklar göstermektedir.

IV. Claudio Cioff-Revilla, William Honeychurch ve J. Daniel Rogers'ın ele aldığı "Mason Hierarchies: A Long-Range Agent Model of Power, Conflict, and Environment in Inner Asia" adlı araştırma, MASON isimli bir bilgisayar programından yararlanılarak hazırlanmış bir çalışmadır. İçinde çeşitli grafikler ve şemalar barındıran çalışma, İç Asya'daki politik güçlerin doğuşu ve çöküşü hakkında detaylar içermektedir. Alışılmışın dışında, bilgisayar, istatistik ve matematik gibi farklı disiplinlerin bir arada kullanıldığı bu çalışmada, bozkır politik güçlerinin fetih, isyan ve dağılma durumları tarihsel süreç baz alınarak grafiklerle gösterilmiştir.

V. Eserin birinci bölümü, Pavel E. Tarasov ile Mayke Wagner'in "Environmental Aspects of Chinese Antiquity: Problems of Interpretation and Chronological Correlation" isimli makaleyle sona ermektedir. 2000 yılında Çin'in Qinghai bölgesindeki Lajia adındaki antik bir köyde, Qijia Kültürü'ne ait olduğu düşünülen alanda yapılmış olan bir arkeolojik kazıyı temel almaktadır. Kazı alanında döneme ait ev kalıntıları ve insan iskeletleri bu-

lunmuştur. Ortaya çıkartılan iskeletlerin duruş pozisyonundan, insanların ani bir çamur seli baskını ile evlerinden kaçma şansı bulamadan öldüklerine dair detaylı tespitlerde bulunulmuştur. Bu trajik arkeolojik bulgu daha detaylı bir araştırmaya kapı açmış ve arkeologlar bölgenin coğrafi yapısını geniş açıdan incelemişlerdir. Sonuç olarak, kazı sitesinde bulunan eserlerin Bronz Çağı'nın başlangıcına ait olduğu ve bölge insanının o döneme göre gelişmiş bir sanat seviyesine ulaştığı gözler önüne serilmektedir. Çalışmada, Çin'in antik tarihinin bu kadar geriye uzanmasının, yaşama daha elverişli doğa şartlarıyla bağlantılı olduğu vurgusu yapılmaktadır.¹

Eserin ikinci ana başlığı *Xiongnu, The Han Empire, and The Oriental Kone* olup, bu başlık altında temel olarak bozkır ve Çin arasındaki etkileşimler ele alınmıştır.

VI. İkinci bölümün ilk makalesi Bryan K. Miller'in "The Southern Xiongnu in Northern China: Navigating and Negotiating the Middle Ground" adlı çalışmasıdır. Müellife göre tarihte pek çok defa Hu'ların² hüküm sürdüğü, bugün ise Çin'in kuzey kısmında bulunan İç Moğolistan coğrafyası, bozkır ile yerleşik Çin arasında bir kültürel etkileşim bölgesidir. Henüz Xiongnu'lardan önceki periyotta birtakım Hu kabileleri (Loufan, Boyang, Lin) Sarı nehrin yukarısında Zhao ve Qin hanedanlıkları ile ilk etkileşimlere başlamışlardır. Bu durum Ordos bölgesine hakim olan Güney Xiongnu'lar devrinde, Han imparatorluğu ile olan etkileşimler bakımından daha da artmıştır. Daodunzi kurganında bulunan bozkır tipi kemere işlenmiş Çin tipi boncuklar, deniz kabukları ve hatta bronz Çin paraları bu duruma örnek teşkil etmektedir. Diğer taraftan, Çinlilerin de Xiongnu kültüründen fazlasıyla etkilendiği dile getiren Miller, bu savını Ordos bölgesindeki Han hanedanlığına ait mezar kalıntılarında bulunan mühürlerde dikkat çeken Çinli olmayan soyadları, bozkır kültürüne ait savaş aletleri, kemerler ve nihayet Xiongnu'lara ait hayvan üsluplu bronz eserlerle desteklemektedir. Sonuç olarak, İç Moğolistan bölgesindeki Beidi, Shuofang, Xihe, Wuyuan, Yunzhong ve Dingxiang gibi bölgelere ait arkeolojik kalıntılarının değerlendirildiği çalışmada, Ordos platosunda Güney Hunları ile Çinlilerin kültürel alışverişinin yoğun olduğu (M.S. 1-3. yy.), buna bağlı olarak da yeni bir Han-Xiongnu *melez* kültürünün ortaya çıktığı kanısına varılmıştır.

VII. Ursula B. Brosse, "A Study on the Complexity and Dynamics of Interaction and Exchange in Late Iron Age Eurasia" isimli çalışmada, İpek Yolu vasıtası ile oluşan Doğu-Batı arasındaki kültürel ve ticari alışverişlerin etkileri, arkeolojik kalıntılarla ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Han hanedanlığı döneminde meşhur Çinli diplomat ve seyyah Zhang Qian'ın ilk defa Çin sınırları dışına çıkarak (M.Ö. 2. yy) yıllar süren serüveni ardından başkent Xian'da, imparatorun huzuruna çıkmış ve Orta Asya hakkında detaylı

¹ Qijia Kültürü karbon testlerine dayandırılarak M.Ö. 2300-1800 yılları arasında kapsamaktadır (Dani vd. 1996: 308-311).

² Çinliler 'Hu' ifadesini, kuzey komşuları olan ve bozkır kültürüne sahip toplulukların genel adlandırması olarak kullanılmasının yanında Xiongnu ve Kök-Türkler için de kullanılmıştır (Stark 2016: 2128).

malumatlar vermişti. İşte bu raporlar İpek Yolu'nun temelini hazırlamıştı. Asırlar boyunca İpek Yolu ticareti sayesinde Çin'den Roma'ya doğu ve batı arasında sürekli bir alışveriş ağı kurulmuştur. Brosseder Xiongnu'ların İpek Yolu'ndaki rolüne değinerek, genel kanının aksine, Xiongnu'ların ticarete Çin ve Batı arasında sadece aracılık görevi yapmadığını, bilhassa altın ve çeşitli madenleri üretilip işleyerek başka ülkelere sattıklarını ortaya koymaktadır. Bununla birlikte, arkeolojik kalıntıların çeşitli bölgelerdeki dağılımına bakılıp, İpek Yolu ticareti aracılığıyla çeşitli ticaret ürünlerinin kimler tarafından nerelere aktarıldığı üç grup halinde irdelenmiştir. İlk olarak Xiongnu'lara ait dört delikli kılıç kını, bileşik yaylar, oklar, çeşitli kılıçlar, at dizginleri ve kayış tokaları ele alınmış ve bunlara Çin'den Kırım'a uzanan geniş Avrasya bozkırlarının çeşitli mezarlarında rastlanmıştır. Öte yandan Xiongnu'lara ait ürünlerin büyük kısmının savaş aletleri ve at koşum takımlarından oluşması araştırmacının dikkat çektiği önemli noktalardan biridir. Daha sonra, Han hanedanlığı döneminde Çin'de üretilip dış dünyaya giden ürünler başta ipek olmak üzere aynalar ve Çin verniği³ ayrı başlıklar altında değerlendirilmiştir. Çin'den Xiongnu'lara giden ürünlere ayrı parantez açan müellif, bunların bir bölümünün sınır ticareti dışında, haraçlar ya da *heqin* diye adlandırılan evlilik anlaşmaları sonucunda gelinin çeyizi olarak Xiongnu'lara ulaştığını vurgulamaktadır. Son bölümde ise son derece dikkat çeken, Roma yapımı olduğu düşünülen ve Çin ile Xiongnu mezarlarında bulunan cam boncuk ve cam ürünlerinin olduğu Batı ürünleri listelenmiştir.

VIII. İkinci bölümün son makalesi Marek Jan Olybrycht'e ait "Arsacid Iran and the Nomads of Central-Asia – Ways of Cultural Transfer" adlı çalışmada, M.Ö. 3. yy'da I. Arsakes yönetimindeki bazı göçebe grupların Hazar'ın Güneyi ile Horasan bölgesini kontrol altına alması incelenmektedir. Bu 'fetihlerin' önemi tarihte ilk defa göçebelerin İran üzerinde hakimiyet kurduğu dönem olmasıdır. İran üzerindeki bu Arsak hakimiyetini, yüzyıllar sonra İslam döneminde bölgeye egemen olmuş Selçuklulara benzeten araştırmacı, bölgenin sanat anlayışında göçebeler sonrası büyük değişime dikkat çekmektedir. Arsaklılar, Orta Asya göçebelerinin atlı kültürünü takip ederek bu kültürü İran'a taşımışlardır. Tang-e Servak'ta bulunan bir rölyefte uzun mızraklar taşıyan atlı savaşçılar bu kültürün yansıması olarak metinde örnek olarak gösterilmiştir. Bunun yanı sıra, Taht-ı Sangin, Orlat, Uzboi ve Tilla Tepe gibi çeşitli bölgelerdeki farklı arkeolojik eserleri detaylarıyla inceleyen Olybrycht, burada tam bir kültürel etkileşim olduğunu dile getirmekle beraber, eserlerde Çin, Hint, İran ve Orta Asya göçebe sanatının harmanına vurgu yapmaktadır. Bu bağlamda Orlat kemer plakalarının Kangjular savaşçılarına ait olduğunu öne sürmektedir.⁴ Nihayet sonuç bölümünde, Arsak-Part devletinin, göçebelerle politik, kültürel ve ekonomik

³ Vernikli ahşap ürünlere Xiongnu'lara ait Noyon Uul, Pazırık gibi kurganlarda rastlanılmış olup makale içinde vernikli eserlerin resimleri mevcuttur (s. 249-259).

⁴ Ne var ki, konu hakkında daha ayrıntılı bir çalışmaya sahip Markus Mode ise, tasvir edilen savaşçıları Akhunlar dönemine işaretlemektedir (2013).

açıdan yakın ilişkilerde bulunmasının yeni bir sanatın ortaya çıkmasına vesile olduğu yer verilmektedir.

Kitabın üçüncü bölümü *Inner and Central Asia From the Türks to the Mongols* adını taşımaktadır. Bu bölümde özellikle Kök-Türkler hakkındaki çalışmalar, ortaya koyulan farklı bakış açıları ve yeni fikirler açısından önem arz etmektedir.

IX. Bu bölümün ilk çalışması, Sergey A. Vasyutin'in "The Model of the Political Transformation of the Da Liao as an Alternative to the Evolution of the Structures of Authority in the Early Medieval Pastoral Empires of Mongolia" adını taşır. Araştırmacı Liao Hanedanlığı (Kitanlar M.S.907-1125) dönemine kadar göçebe imparatorlukların geçirdiği gelişimlere vurgu yapmaktadır. İlk olarak, Kök-Türk tarihine kısaca değinerek, onların şehircilik ve yerleşik hayattan uzak tamamen bir *nomad* imparatorluğu olduğunu dile getirmektedir. Devamında yeni bir başlık altında, Uygurların yeni bir devlet oluşturup, inançlarıyla beraber yerleşik hayata yaklaştıklarına ve Moğolistan coğrafyasında birçok şehir kurduklarına dikkat çeken müellif; nihayet Liao Hanedanlığının Çin bürokrasisi ve devlet anlayışından etkilenecek melez bir devlet yapısı oluşturduğunu belirtmektedir. Göçebe ve yerleşik toplulukları uyum içinde idare eden Kitanlar, Vastuyin'e göre, devlet içindeki Çinli nüfusun varlığı ve Çinli bürokratların yönetimde söz sahibi olması sebebiyle de, 5-11. yüzyıllar arası kurulmuş olan devletler arasında en kompleks yapıya sahip konar-göçer devleti durumundadır.

X. Michael R. Drompp, "Strategies of Cohesion and Control in the Türk and Uyghur Empires" isimli çalışma, yaklaşık 3 asır boyunca Orta Asya'nın büyük bölümüne egemen olan Kök-Türkleri ve Uygurları mercek altına almaktadır. Bu devletlerin esas gücünü askeri kuvvetlerine bağlayan Drompp, diğer göçebe boyları kontrol altında tutmada en esaslı rolün, şiddet unsuru olduğunu şöyle vurgulamaktadır: "The Turks and Uyghurs established and maintained their empires through the use and threat of violence." İlerleyen kısımlarda, Çin üzerine yapılan askeri hareketler irdelenmiş ve bunların Çin'i fethetme niyetinden ziyade, siyasi açıdan zayıf düşürme ve yağmalarla ekonomik fayda sağlama amaçlı olduğu belirtilmektedir. Makalenin sonraki kısımlarında, devletler arası diplomasi incelenirken evlilik anlaşmalarına da yer ayrılmıştır.⁵ Son bölümde ise Kağan'ın yönetici karizması ile toplum üzerinde hakimiyet kurmasına yardımcı olan unsurlardan, efsanelerden, kurt motifi ile kut inancından bahseden detaylara yer verilmektedir.

XI. Etienne de la Vaissiere, "Away from the Ötüken: A Geopolitical Approach to the Seventh Century Eastern Türks" isimli makale ilk olarak Kök-Türklerdeki taht kavgalarını incelerken, Çin ile mücadele süresince önem kazanıp değerini yitiren siyasi merkezlere yoğunlaşmaktadır. 6. yy.'ın son-

⁵ Gerek Çin ile gerekse Türk boylarının kendi arasındaki evliliklere değinilen bu bölümde, Bumin Kağan'ın devletin kuruluş aşamasında, siyasi bir hamle olarak Batı Wei imparatoru Wen-di'nin kızıyla evlenmesi dışında, Bilge Kağan yazıtında Türgişlere kız verilip, onlardan da gelin alınması örnekleri gösterilebilir (Tekin 1968: 275-282).

larından 7. yy.'ın başına kadar varlığını sürdüren taht kavgaları, tüm rakiplerinin ölümüyle Tu-li'nin kendini büyük kağan olarak bulmasıyla sona ermiştir. Bu mücadele boyunca Çin'in desteğini alan Tu-li, ilerleyen dönemde kukla hüviyetinde kalsa da, kudretli bir kağan olan oğlu Shi-bi döneminde işlerin seyri değişmiş ve kardeşiyle beraber Çin'e yağma seferleri yapan Shi-bi hayli güç kazanmıştır. Bu dönemde siyasi merkezin Shi-bi'nin seferlerini başlattığı Yinshan Dağları olduğunu belirten araştırmacı, o vakitlerde Ötüken'de Kök-Türklerden ziyade, Tiele, Xue-yang-tuo ve Uygur hakimiyetinin bulunduğunu, Kök-Türklerin siyasi merkezinin ise 8. yy.'ın başına kadar Hohhot bölgesi ve Yinshan dağları olduğunu ileri sürmektedir.⁶ 682 yılında İltiş Kağan'ın isyanı yine Yinshan bölgesinde gerçekleşmişti. Ancak 708 yılında tehlikenin farkına varan Çinliler 3 garnizon inşa ederek Kök-Türkleri Gobi'nin kuzeyine püskürtmeyi başardılar. Müellif bu tarihe kadar asıl merkezin Gobi'nin güneyi olduğunu, Ötüken'in ise siyasi açıdan sonraları önem kazandığını dile getirmektedir. Son olarak Orhun yazıtlarında Ötüken'in kutsal olarak ifade edilmesinin aslında siyasi bir amaç güttüğünü ifade eden Vaissiere, çalışmasında Kök-Türklerin siyasi merkezi hakkındaki farklı yaklaşımıyla yeni bir bakış açısı sunmaktadır.

XII. Sören Stark, "Luxurious Necessities: Some Observations on the Foreign Commodities and Nomadic Polities in Central Asia in the Sixth to Ninth Centuries" isimli makalede, 6-7.yy arası Kök-Türk ve Uygur dönemi arkeolojik kalıntılardan elde edilmiş lüks tüketim eşyalarının göçebe kültüründe nasıl bir yere sahip olduğunu incelemektedir. Kağan için prestij unsuru olan bu ürünler sıklıkla pahalı metal el işçiliği ve ipek kumaşlardan teşekkül etmekteydi. Çeşitli kurgan kalıntılarında Çin'den bilhassa ipek kumaşlara, metal aynalara, madeni paralara bolca rastlansa da, bunlar Kök-Türk ve Uygur Kağanlıklarına sadece Çin'den gelmemekteydi. Ayrıca arkeolojik çalışmalarda İran'dan Sasaniler dönemi ile Kafkaslar bölgesine ait çeşitli metal vazo, süs eşyası, kumaş parçalarının bulunduğu da belirten Stark, Afrasiyab duvar resimlerindeki Kök-Türk kıyafetlerinin Soğd tipi kumaş yapımı olduğu fikrindedir. Bazen hediye, bazense haraç olarak verilen bu lüks tüketim eşyalarının göçebe toplumdaki politik önemine de değinilen çalışmanın devamında, müellif, Kök-Türk ve Uygur kağanlarının, tüm hepsini şahsi kullanıma ayırmadığı bu eşyaları, siyasi otoritelerini sağlamlaştırmak amacıyla ileri gelen memurlar, komutanlar ve önemli askerler arasında dağıttıkları kanaatini taşımaktadır.

XIII. Bir sonraki çalışmada Amerikan Türkolog, Peter B. Golden, "The Turkic World in Mahmûd Al-Kâshgharî" isimli makalesiyle bu esere katkıda bulunmuştur. Ünlü Türkolog, Kaşgarlı Mahmud'un yaşamının ilk yılları ve eseri kaleme alışı özetledikten sonra, Türk isminin Divan-ı Lügati Türk'teki kullanımını değerlendirmiştir. Türk kelimesinin Karahanlılara atfedilmiş yahut Türkçe konuşan toplulukları tanımlarken kullanılmış oldu-

⁶ Czeglédy ise Yinshan'ın, Tonyukuk yazıtında adı geçen Çoğay Kuzı olduğunu iddia etmektedir (1962: 55-69)

ğunu öne süre Golden, diğer taraftan Türk isminin, etnik açıdan yayılmasını 9-10. yy. Arap ve İranlı müelliflerin etkisine bağlamaktadır. İlerleyen bölümlerde, Çiğil, Tuhsi, Yağma, Oğuz adlarının etimolojik anlamları ele alınmış ve o dönemde bu boyların hangi coğrafyalarda bulunup, kaçır şehre sahip oldukları yazılmıştır. Kaşgarlı'nın 24 yerine 22 Oğuz boyundan bahsettiğini belirten Golden, çalışmasının son kısmında, *Kâshgharî's Turkic Peoples* başlığı altında, Kaşgali Mahmud'un dünya haritası üzerinde durarak, çeşitli Türk ve yabancı boyları incelemiştir.

XIV. Thomas O. Höllmann, "On the Road Again – Diplomacy and Trade from a Chinese Perspective" adlı çalışmada eski Çin kültüründe hediye alma ve buna karşılık vermenin önemine değinen araştırmacı, 632-902 yılları arasında kapsayan süre zarfında Sui ve Tang sarayına farklı coğrafyadan gelen hediyelerin tablosunu yapmıştır. Bunlardan en önemlileri Uygurlardan satın alınan sarayda, polo oyununda ve hatta dans gösterilerinde kullanılan güçlü ve zarif atlardır.⁷ Çin sarayının at ihtiyacının büyük bir kısmını sağlayan Uygurlar bu atları, yüklü miktarda aldıkları ipek topları karşılığında gönderiyorlardı. Bunun dışında tabloda yer alan, Uygurlardan Çin sarayına gitmiş olan 7 zırhlı kadın okçu, Kore'den müzisyen ve dansçı kadınlar, Vietnam'dan fil ve papağanlar, Araplardan aslanlar ve İran'dan gergedanlar dikkat çekici hediyelerdir.

XV. Michal Biran, "The Qarakhanids' Eastern Exchange: Preliminary Notes on the Silk Roads in the Eleventh and Twelfth Centuries" isimli çalışma İpek Yolu ticaretinin 11 ila 12.yy.'lar arasındaki yükselişindeki esas pay sahibi Karahanlılara odaklanmaktadır. Tang İmparatorluğu, Abbasi Halifeliği ve Uygur Kağanlığının çöküşü sonrası, 9 ve 10 yy.'da ipek yolu önemini kaybetmiş buna mukabil, Çin dış ticaretinde deniz yolu daha aktif bir hal almıştır. Ancak 11. ve 12. yy'da Karahanlılar eski İpek Yolu'nun yeniden canlanmasına vesile olarak doğu ve batı arasında yeniden köprü inşa etti. Karahanlılar Doğuda Liao Hanedanlığı, Song Hanedanlığı, Xi Xia ve Jin Hanedanlığı ile Güneyde Tibet ve Hindistan'la, Batı'da ise Müslüman dünyayla yakın siyasi ve ticari ilişkilerde bularak, farklı ticaret mallarının birbirlerine geçişi sağladı. Özellikle Karahanlıların yönetimi altında olan Hoten şehri tüm bu coğrafyalardan gelen malların ortak pazarı haline geldi. Makalenin son başlığında, genişleyen doğu-batı ticaret ağının tabii sonucu olarak gelişen kültürel alışverişi vurgulayan araştırmacı, bahsi geçen yüzyıllarda İpek Yolu'nun tekrar önem kazanmasındaki Karahanlı rolü hakkındaki akademik çalışma eksikliğini dile getirmeyi de ihmal etmemektedir.

XVI. Jürgen Paul, "Forces and Resources. Remarks on the Failing Regional State of Sultanşah B. II Arslan Hwarazmşah": II. Arslan vefatı (1172) sonrası Harezmsah tahtı için, Alladdin Tekeş ve Mahmud Sultanşah kardeşlerin yıllarca süren taht kavgalarının konu edildiği çalışmada, yerel güçlerin

⁷ Bir keresinde Tang imparatoru Xuanzong 100 atın dans için eğitilmesini emretmişti. Ayrıca İmparator Taizong'un atlara olan merakını, en sevdiği 6 atının rölyeflere kazınmasından bilmekteyiz (Zhou 2009: 92-97).

dış güçlere nazaran daha etkin olduğu fikri üzerinde durulmaktadır. Öyle ki, mücadele süresince iki kardeşin dış güçlerden destek bulmalarına karşın Jürgen, yerel yöneticilerin (özellikle Nasa, Buhara, Nişabur ve Harezm'in kuzeyi) kendi çıkarlarını gözetenek o sırada daha güçlü konumda olan adaya arka çıkmalarından ötürü Tekeş'in galip geldiğini savunmaktadır.⁸

XVII. Tatiana Skrynnikova, "The Old Turkish Roots of Chinggis Khan's "Golden Clan". Continuity of Genesis. Typology of Power": Türk-Moğol kimliğine farklı açıdan yaklaşan bu çalışmada, Altın Urug olarak da bilinen Kiyat Borçigin isimli Cengiz Han'ın üyesi olduğu yönetici boyun adı etimolojik olarak irdelenmiştir. Araştırmacı bu ismi detaylıca inceledikten sonra, Kök-Türk ve Uygurlar sonrası aynı coğrafyada hüküm süren Moğolların bu yönetici boyunun multi-etnik kimlikte olduğunu, dolayısıyla muhtevasında Türk unsur da barındırdığını öne sürmektedir. Buradan hareketle, Qiyat'ın Moğol, Borçigin boyunun ise Moğollaşmış Türk boyu olduğunu savunan Skrynnikova, kelimelerin dilbilimsel analizleri vesilesiyle, Cengiz İmparatorluğu'nun Türk-Moğol kimliğine farklı bir perspektif kazandırmıştır.

Eserin dördüncü ve son bölümü *Nomadic Interaction with the Roman and Byzantine West* adını taşımakta olup batıya göç etmiş olan göçebe toplumlarla, Roma ve Bizans İmparatorluklarının ilişkileri ele alınmıştır.

XVIII. Mischa Meier, "Dealing with Non-State Societies: The Failed Assassination Attempt Against Attila (449 CE) and Eastern Roman Hunnic Policy" isimli makale Attila'ya düzenlenen başarısız suikast girişimi ve kendisine verilen bir ünvanı mercek altına almaktadır. Ünlü tarihçi Priscus'un da aralarında olduğu, Maximinus liderliğindeki bir heyet, 447 yılında yapılan bir anlaşmayı bozdukları gerekçesiyle Roma'ya savaş tehdidinde bulunan Attila ile uzlaşabilmek için yola çıkmıştır (449). Maximinus ile Priscus'un haberi olmadan delegelerden birinin Attila'ya karşı başarısız suikast girişimini değerlendiren Meier, bu girişimin, Hunların tek lidere bağlı sistemlerinin onun öldüğü takdirde dağılacağı ve Roma İmparatorluğu üzerindeki tehlikenin ortadan kalkacağı düşüncesinden kaynaklandığını belirtmektedir. Araştırmacı çalışmasının sonraki kısmında Priscus'un not ettiği, Attila'ya Romalılar tarafından verilen ve günümüzde genelkurmay başkanı manasına gelen *magister militum* askeri ünvanını irdelemektedir. Meier, bu ünvanın sanılanın aksine Batı değil Doğu Roma tarafından Attila'ya verildiğini iddia etmektedir. Attila bu sıradan ünvanı kabul etmek bir yana, kendisine bu ünvanın verildiğinden bile haberdar değildi. Araştırmacı bu durumun, Romalıların vermiş olduğu haraçlardan utandıkları için Attila'yı kendi komutanlarıymış gibi göstererek aslında haraç değil de sıradan bir maaş veriyormuş gibi gösterme çabasından kaynaklandığını ileri sürmektedir. Meier, Attila-Roma ilişkilerine farklı ve spesifik detaylardan yaklaşarak özgün bir çalışma ortaya koymuştur.

⁸ Kafesoğlu ise bu konuda farklı bir fikir beyan ederek Tekeş'in başarısını, kontrolü altına aldığı Kıpçak Türklerinin desteğine bağlamaktadır (2000: 88-94).

XIX. Timo Stickler, "The Gupta Empire in the Face of the Hunnic Threat. Parallels to the Late Roman Empire?" adındaki çalışmada, Hindistan'da kuvvetli bir siyasi birliğe sahip Gupta İmparatorluğu'nun ilk kez 5. yy.'ın ikinci yarısında karşılaştığı Ak Hunlara karşı izlediği politika ele alınmıştır. Bununla birlikte dönemin yerleşik devlet düzenine sahip iki imparatorluğu, Gupta ve Romalıların, aynı karakterdeki, lakin farklı coğrafyalara dağılmış Hunların iki koluyla nasıl baş etmeye çalıştıklarını karşılaştırmaktadır. Avrupa Hunları (M.S. 352-469) ile Ak Hunların (M.S. 408-670) yerleşik imparatorluklarla olan ilişkilerinde birçok ortak özelliğe değinen Stickler, final kısmında Ak Hunların ömrünün daha uzun olmasından ötürü, Hindistan ve İran'da daha köklü etkiler bıraktığını dile getirmektedir.

XX. Michael Schmauder, "Huns, Avars, Hungarians – Reflections on the Interaction Between Steppe Empires in Southeast Europe and the Late Roman to Early Byzantine Empires" isimli makalede, Asya'nın derinliklerinden göç ederek batıda Karpat Havzası'na ve Macaristan ovalarına sığınan ve ortak kaderi paylaşan Hunlar, Avarlar ve Macarların bölgede bıraktıkları arkeolojik kalıntılar incelenmektedir. Ağırlıklı olarak Avarlara ait eserler bulunmuş olup bu kalıntılar iki ayrı dönemi ifade etmektedir. İlki, klasik atlı göçebe kimliği taşıırken, ikincisi ileri derecede Bizans kültüründen etkilenmiş olup kurganlardaki birçok Bizans eseri bunun ispatı maiyetindedir. Ancak bu konuda Avarlardan farklı olarak Hun ve Macar kurganları ortak özellikler taşımaktadırlar. Bu ikisi, Romalılar ve Bizanslılar ile birçok defa ilişkiler kurmuş olsalar da elit sınıfın kurganlarında, bu imparatorluklara ait eserlere çok nadiren rastlanılmıştır. Araştırmacı sonuç kısmında, Avarları sadece istisna göstererek bu durumu, Karpat Havzası'nın doğal bir kalkan olarak kültürel devamlılığı sağlayan özel bir coğrafyaya sahip olmasına bağlamaktadır.

XXI. Eserin son makalesi Walter Pohl'un "Huns, Avars, Hungarians – Comparative Perspectives Based on Written Evidence" başlıklı çalışmasıdır. İlk olarak bilhassa Xiongnu-Hun ve Juan-juan-Avar devletlerin tarihleri ile batıya göçleri sırasında uğradıkları etnik değişimlere yer veren makale, devamında Hun, Avar ve Macarların ortak özelliklerine vurgu yaparak, göç hareketi sonrası Roma İmparatorluğu'na farklı dönemlerde zor anlar yaşattıklarını dile getirmektedir. Ancak Pohl, bilinenin aksine, Romalılar ve Avrupalılara bu baskının aniden değil zamanla yapıldığı fikrindedir. 375 yılında Avrupa'ya ulaşan Hunlar yarım asır sonra, Atilla döneminde Roma'ya saldırılarına başlamışlardır. Yine aynı şekilde Karadeniz'in kuzeyine 550 yılında ulaşan Avarlar ilk saldırılarını 20 yıldan fazla bir süre sonra Sirmium'a yapmışlardır. Son olarak da Karpatlara 863 yılında gelen Macarlar ancak 9. yy.'ın sonunda ilk defa Franklara ve Bavyalılara karşı savaşmışlardır. Sonuç kısmında bu üç devletin akıbetlerinin farklı olduğuna vurgu yapan araştırmacı, Hunlar ve Avarların Avrupa'da görüldükten yaklaşık 80 yıl sonra tarih sahnesinden çekilmelerine karşın Macarların Avrupa haritasında günümüzde dahi varlığını sürdürdüğünü belirtmektedir.

Netice olarak, görüldüğü üzere 21 özgün makaleden teşekkül olan bu eser, Avrasya tarihi ve arkeolojisi hakkında çok kıymetli bilgiler ve yeni bakış açıları sunmaktadır. Eserin, alanında uzman tarihçiler ve arkeologların da dikkatini çekerek ülkemizde yapılacak olan yeni çalışmalara da katkı sağlamasını dilemekteyiz.

KAYNAKÇA

- BARFIELD Thomas J. (1989). *The Perilous Frontier. Nomadic Empires and China, 221 BC-AD 1757*, Cambridge.
- CZEGLEDY K r ly (1962). "oęay Quzi, Qara-Qum, Kök- ng", *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae* 15, 1-3, s. 55-69.
- DANI A.H. - V.M. Masson (1996). *History of Civilizations of Central Asia, volume 1: The Dawn of Civilization: Earliest Times to 700 B.C.*, UNESCO.
- KAFESOğLU İbrahim (2000). *Harezmsahlar Devleti Tarihi (485-618/1092-1221)*, Ankara: TTK.
- KHAZANOV Anatoly M. (1984). *Nomads and the Outside World. Cambridge Studies in Social Anthropology* 44, Cambridge, New York.
- LATTIMORE Owen (1940). *Inner Asian Frontiers of China. American Geographical Society, Research Series* 21, New York.
- MODE Markus (2003). "Heroic Fights and Dying Heroes – The Orlat Battle Plaque and the Roots of Sogdian Art", <http://www.transoxiana.org/Eran/Articles/mode.html> (04/11/2017).
- STARK S ren (2016). "Türk Khaganate", *The Encyclopedia of Empire*, Vol. IV, John M. MacKenzie (Ed.), Malden, Oxford: Wiley-Blackwell.
- TEKİN Talat (1968). *A Grammar of Orkhon Turkic*, Bloomington: Indiana University Press.
- ZHOU Xiuqin (2009) "Zhaoling: The Mausoleum of Emperor Tang Taizong", *Sino-Platonic Papers*, 187 (April), Philadelphia: University of Pennsylvania Press.